Η θεολογική πρόταση της αποηθικοποίησης του Χριστιανισμού (Σταύρος Ζουμπουλάκης)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 29 Ιουλίου, 2010

Απόσπασμα Εισήγησης σε θεολογικό συνέδριο με τίτλο «Αναταράξεις στη μεταπολεμική θεολογία – Η "θεολογία" του '60», 6-8 Μαΐου 2005, Εκδόσεις «Ίνδικτος» 2009

[...]

Μία από τις μείζονες παραφθορές και αλλοιώσεις του χριστιανισμού αποτελεί, κατά τον Χρήστο Γιανναρά, **η ηθική**.

«*Ζούμε στις μέρες μας ένα γεγονός προοδευτικής διαφθοράς της Εκκλησίας από την Ηθική, σε φοβερή έκταση. Η Ηθική διαφθείρει την Εκκλησία, μεταβάλλει τα κριτήρια της Εκκλησίας σε κριτήρια εγκόσμια και συμβατικά, αλλοιώνει το "μέγα της ευσεβείας μυστήριον" σε ορθολογική κοινωνική αναγκαιότητα· αλλοιώνει και την ίδια τη δομή της Εκκλησίας, που είναι αποκλειστικά λειτουργική-ευχαριστιακή, την μεταβάλλει σε θεσμό προστασίας της κοινωνικής ευνομίας και ευταξίας*» (με πλάγια γράμματα αποσπάσματα από κείμενα του Χ. Γιανναρά).

Κεντρική ιδέα λοιπόν, αντίστοιχα, της θεολογικής πρότασης του Χρ. Γιανναρά είναι η απελευθέρωση της Εκκλησίας από τα δεσμά της ηθικής, **η αποηθικοποίηση του χριστιανισμού**, μια ιδέα που γνωρίζει έκτοτε τεράστια απήχηση και υιοθετείται χωρίς δεύτερη σκέψη από θεολογούντες και μη.

Αντιλαμβανόμαστε όλοι τον αντιρρητικό χαρακτήρα αυτής της ιδέας, τον πολεμικό στόχο της, που δεν είναι άλλος βέβαια από την περιορισμένη και περιοριστική ηθική των οργανώσεων, την ασφυκτική και μνησίκακη. Ο αντίπαλος, όπως ξέρουμε, μας δεσμεύει, ο εχθρός μας καθορίζει: ο Γιανναράς έχει την ίδια άποψη για την ηθική με αυτήν που έχουν οι οργανώσεις, ακριβέστερα με αυτήν που θεωρεί ο ίδιος ότι έχουν οι οργανώσεις, ότι δηλαδή ηθική είναι τελικά ένα σύστημα κανόνων κοινωνικής ευπρέπειας — με τη διαφορά βέβαια ότι σε αυτήν την ηθική οι οργανώσεις βάζουν θετικό πρόσημο, ενώ ο Γιανναράς αρνητικό.

Ενώ το προσωπικό τραυματικό βίωμα των οργανώσεων οδηγεί τον Γιανναρά να αναζητήσει έναν άλλο χριστιανισμό, μια άλλη Εκκλησία ή εκκλησιολογία, δεν τον

οδηγεί ωστόσο να υποψιαστεί ότι ο χριστιανισμός είναι πρωτίστως μια άλλη ηθική, ότι δηλαδή η ηθική της Βίβλου και των χριστιανών δεν ταυτίζεται με ενδυματολογικούς περιορισμούς, αλλά είναι η ηθική της ευθύνης έναντι του άλλου ανθρώπου, η ηθική που ορίζει ως τόπο συνάντησης του Θεού το πρόσωπο του άλλου, η ηθική που επιτάσσει να γίνω ο πλησίον, *εγώ* να γίνω ο πλησίον κάθε άγνωστου ξένου, ιδίως όταν αυτός εμπίπτει εις τους ληστάς, η ηθική της οντολογικής ταύτισης του Χριστού με κάθε ξένο και άγνωστο συνάνθρωπο, σύμφωνα με το *Ματθ*. 25, 31-46. Όταν βέβαια συγχέεις τη χριστιανική ηθική με τις κάθε λογής αυθαίρετες, πειθαναγκαστικές συμβάσεις κοινωνικής συμπεριφοράς, τότε η αποηθικοποίηση του χριστιανισμού αποκτά πράγματι απελευθερωτικό χαρακτήρα.

Η κεντρική αυτή ιδέα της θεολογικής πρότασης του Χρήστου Γιανναρά θα διαμορφώσει και τις επιμέρους ιδέες του για μια σειρά άλλων κρίσιμων θεμάτων, όπως είναι η έννοια της αμαρτίας, της άσκησης, των μυστηρίων, της Εκκλησίας της ίδιας, της σχέσης των χριστιανών με τον κόσμο, την κοινωνία και την ιστορία.

Πρώτη συνέπεια αυτής της αποηθικοποίησης του χριστιανισμού είναι η αποηθικοποίηση της αμαρτίας, η απογύμνωσή της από κάθε ηθικό περιεχόμενο. Η αμαρτία είναι απλώς —πράγμα λίαν ανακουφιστικό για τον καθένα μας— η συνολική υπαρκτική αστοχία και αποτυχία του ανθρωπίνου γένους. Αμαρτία είναι

«*η αποτυχία του προσώπου να αποκατασταθή στην καθολικότητά του (να συντονιστή, σε ένα γεγονός κοινωνίας, με την ενιαία θέληση της καθολικής φύσεως), η έκπτωσή του σε άτομο, [που] το αποκόβει και το αντιθέτει τόσο προς την καθολική φύση όσο και προς τις ατομικές φύσεις των άλλων.*
»Η εμμονή στην ατομικότητα σημαίνει την αποτυχία του ανθρώπου να είναι αυτό που είναι, δηλαδή την έκπτωση από το Είναι, από την "κατά φύσιν" ύπαρξη στην "παρά φύσιν" ατομικότητα, στον τεμαχισμό της φύσεως. Αυτή η έκπτωση είναι αμαρτία, δηλαδή αστοχία ως προς την αυθεντική, την "κατά φύσιν" ανθρώπινη ύπαρξη» (σελ. 28, υπογραμμίζει ο συγγραφέας).

Ο χριστιανός, ο άνθρωπος της Βίβλου γενικότερα, είναι εκείνος που θέτει τον εαυτό του ενώπιον του Θεού και κρίνει διαρκώς όλες τις σκέψεις και τις πράξεις του, με μοναδικό κριτήριο αν είναι σύμφωνες με το λόγο, τις εντολές και το θέλημα του Θεού. Αν όμως η αμαρτία δεν είναι παρακοή και αθέτηση του θελήματος του Θεού, η οδυνηρή εκείνη προσωπική εμπειρία της προδοσίας της διαθήκης με τον Θεό, δηλαδή τελικά της φιλανθρωπίας του, μια εμπειρία που χαράζει την ψυχή και το σώμα του πιστού, αλλά αποτελεί μια γενική υπαρκτική συνθήκη, τότε δεν υπάρχει πλέον κανένα περιθώριο για προσωπικό πνευματικό αγώνα, για ηθική προσπάθεια, ώστε να καταστεί ο άνθρωπος ικανός να τηρεί τις εντολές του Θεού, να μένει πιστός στο θέλημά του, δηλαδή να αγαπάει μέχρι θυσίας, γιατί η αγάπη ακριβώς αποτελεί τη συγκεφαλαίωση των εντολών και την εκπλήρωση του νόμου: «ο γαρ αγαπών τον

έτερον νόμον πεπλήρωκε. το γαρ ου μοιχεύσεις, ου φονεύσεις, ου κλέψεις, ουκ επιθυμήσεις, και ει τις ετέρα εντολή, εν τω λόγω τούτω ανακεφαλαιούται, εν τω αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν» (Ρωμ. 13, 8-9).

Ο Γιανναράς ωστόσο κάνει πολύ λόγο στην «*Ελευθερία του ήθους*» για άσκηση, επικαλείται τους ασκητικούς πατέρες και τα συγγράμματά τους. Ναι, αλλά η άσκηση δεν είναι για αυτόν ο πόλεμος κατά των παθών, ώστε να μπορέσει ο άνθρωπος, νικώντας τον εγωισμό του, να ζήσει ως μαθητής του Χριστού, εργαζόμενος τις εντολές και κυρίως την εντολή των εντολών, την εντολή της αγάπης, αλλά είναι, γενικά και αόριστα, άρνηση της αυτονομημένης φύσης του ανθρώπου.

Η αμαρτία ως υπαρκτική αστοχία και συνολική ανθρώπινη αποτυχία δικαιώνεται τελικά και καταξιώνεται. Καταξιώνεται, αφού μας ανοίγει τις πύλες της Εκκλησίας, μας καθιστά μέλη της. Τί χαρά, τί ευτυχία που είμαστε αμαρτωλοί και μπορούμε να γίνουμε, ως εκ τούτου, μέλη της σωστικής κιβωτού της Εκκλησίας. Υπάρχει, θα έλεγα, στην «*Ελευθερία του ήθους*» ένας μυκτηρισμός της αρετής, αφού αυτή οδηγεί μάλλον στις οργανώσεις, και ένας ναρκισσισμός, από την άλλη, της αμαρτίας, αφού ετούτη οδηγεί στην Εκκλησία. Εκεί, μέσα στην Εκκλησία, θα ζήσει ο άνθρωπος την αληθινή χριστιανική ηθική, το μυστήριο της Ευχαριστίας:

«*η Ηθική των Χριστιανών είναι το γεγονός της Ευχαριστίας, μια συλλογική πράξη ενότητας και κοινωνίας*» (σελ. 72).

Εδώ η Ευχαριστία ορίζεται ως ηθική, ταυτίζεται με την ηθική, αποτελεί τη μόνη ηθική των χριστιανών. Λίγο παρακάτω ωστόσο διαβάζουμε:

«*Για να πετύχη ο άνθρωπος τη σχέση και κοινωνία με τον Θεό δεν έχει πια ανάγκη από κανένα Νόμο, από καμιά Ηθική και από καμιά θρησκεία, δεν έχει ανάγκη από θυσίες άλλες και εξιλεωτικές ή αξιόμισθες πράξεις. Η Ευχαριστία είναι το τέλος κάθε Θρησκείας και κάθε Ηθικής, είναι η επιστροφή στην αυθεντική ύπαρξη, στην* "*κατά φύσιν*" *ζωή*» (σελ. 78).

Τώρα η Ευχαριστία ορίζει το τέλος της ηθικής, ενώ, λίγες αράδες παρακάτω, η Ευχαριστία συνδέεται ξανά με την ηθική, αλλά με έναν διαφορετικό αυτή τη φορά τρόπο:

«*Η προέκταση της Ευχαριστίας σε κάθε φάση της ζωής είναι το προσωπικό έργο του πιστού, η ηθική του προσπάθεια*» (σελ. 79).

Παρά την όποια φραστική ταλάντευση, είναι βέβαιο πως, αν η ηθική βρίσκει μέσα στην «*Ελευθερία του ήθους*» έναν τόπο για να υπάρξει, αυτός ο τόπος είναι η Ευχαριστία και τα μυστήρια εν γένει. Η ιδέα είναι καινοφανής και ανήκουστη. Η

πατερική και εκκλησιαστική σκέψη δεν θεώρησε ποτέ τα μυστήρια και την Ευχαριστία ως ηθική πράξη, γι' αυτό άλλωστε και ο Γιανναράς δεν προσκομίζει καμία πατερική μαρτυρία σχετικώς. Μα πώς γίνεται να είναι τα μυστήρια ηθική, αφού δεν τα ενεργεί ο άνθρωπος άλλα ο ίδιος ο Θεός; Ο άνθρωπος πάσχει τα μυστήρια. Τα μυστήρια τα ενεργεί ο Θεός και στον άνθρωπο ενεργούνται υπό προϋποθέσεις. Η Ευχαριστία, το κατεξοχήν μυστήριο στο οποίο ο Γιανναράς αναφέρεται ξεχωριστά, έρχεται να επισφραγίσει μια ζωή που είναι ήδη χριστιανική, γι' αυτό ακριβώς και η μετοχή σε αυτήν δεν είναι απροϋπόθετη. Και δεν εννοούμε μόνο τη νηστεία που πρέπει να προηγηθεί, αλλά εννοούμε προϋποθέσεις ηθικές. Δεν αποτελεί κοινή συνείδηση των πιστών ότι ηθικά παραπτώματα, παραβάσεις των θείων εντολών μας στερούν τη δυνατότητα μετοχής στο μυστήριο της Ευχαριστίας; Δεν διαβάζουμε στο Ευαγγέλιο, στην επί του Όρους Ομιλία, ότι πρέπει να πας πρώτα να συμφιλιωθείς με τον αδερφό σου και μετά να προσφέρεις το δώρο σου στο θυσιαστήριο (Ματθ. 5, 23-24), να λειτουργήσεις ή να λειτουργηθείς, όπως θα λέγαμε σήμερα (Βλ. αντί πολλών, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, «Εις την θείαν Λειτουργίαν»);

Τί είναι αυτό άραγε που οδηγεί τον Γιανναρά να θεωρεί ότι τα μυστήρια είναι η ηθική της Εκκλησίας; Η πολεμική του, θα απαντούσα, κατά της ατομικότητας, το γεγονός ότι θεωρεί την ατομικότητα ταυτόσημη της αμαρτίας, συνώνυμη της πτώσης, αίρεση. Μα η αρετή είναι ατομική, δεν υπάρχει συλλογική αρετή, όπως δεν υπάρχει συλλογική αμαρτία, συλλογική ευθύνη ή συλλογική ενοχή. Ατομική βέβαια διόλου δεν σημαίνει περίκλειστη σε ένα εγώ και ακοινώνητη. Όπως ακριβώς η ευθύνη είναι ατομική, αναλαμβάνεται σε πρώτο ενικό πρόσωπο αλλά αφορά όλους, ισχύει έναντι όλων, το ίδιο ακριβώς γίνεται με την καλοσύνη και την αμαρτία, τις πράττει ένας αλλά αφορούν και επηρεάζουν όλη την ανθρωπότητα. Θα προσθέσω εδώ παρενθετικά ότι η διάκριση ατόμου και προσώπου, θεμέλιο όλης της σκέψης του Γιανναρά, είναι κατ' εμέ παιχνίδι με τις λέξεις —ένα άτομο που αναλαμβάνει την ευθύνη του έναντι των άλλων δεν είναι πρόσωπο;— και εν πάση περιπτώσει η περί προσώπου θεωρία στο έργο του αποτελεί τελικά ένα ταμπούρι για να πολεμήσει την έννοια της νεωτερικής ατομικότητας. Γράφει λοιπόν ο Γιανναράς:

«*Να γιατί η Ηθική της Εκκλησίας βρίσκεται στους αντίποδες κάθε φιλοσοφικής, κοινωνικής και θρησκευτικής Ηθικής: γιατί αρνείται την ατομική αρετή, το ιδιωτικό επίτευγμα, την ατομική αξιολόγηση. Το ήθος της Εκκλησίας είναι ήθος λειτουργικό, ήθος κοινωνίας και ενότητος, προσωπική μετοχή στο Σώμα του Θεού Λόγου. [...] Αμαρτία είναι ό,τι αποκόβει και αποξενώνει τον άνθρωπο από το σώμα της Εκκλησίας, αρετή ό,τι τον επισυνάγει και τον εγκεντρίζει στην* "*καλλιέλαιο*" *της Χάρης*» (σελ. 72, υπογραμμίζει ο συγγραφέας).

Η αμαρτία που με αποκόβει από το σώμα της Εκκλησίας ποιανού είναι, ποιός τη διαπράττει, ποιός ενδίδει σε αυτήν; Δεν είναι η δική μου αμαρτία; Το ίδιο ισχύει και για την αρετή, με την εξής διαφορά: σύμφωνα με τη βιβλική ηθική η αρετή δεν μπορεί

να είναι αποκλειστικά ανθρώπινο κατόρθωμα. Επειδή ο άνθρωπος το κακό που δεν θέλει να κάνει αυτό ακριβώς κάνει, γιατί υπάρχει μέσα του, στα μέλη του, ο νόμος της αμαρτίας που αντιστρατεύεται τον νόμο του Θεού (*Ρωμ. 7, 15-23*), χρειάζεται το έλεος και η χάρη του. Στον άνθρωπο ανήκει η ηθική προσπάθεια, ο επίπονος αγώνας, η πραγμάτωση της αρετής όμως δεν μπορεί να γίνει χωρίς τη βοήθεια του Θεού, είναι τελικά δώρο Θεού. Η δίδυμη εντολή, αξεχώριστα δίδυμη, αγαπήσεις Κύριον τον Θεόν σου και αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν (*Ματθ. 22, 37-40*), δεν μπορεί να πραγματωθεί χωρίς τη θεϊκή συνδρομή. Η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη είναι δώρα του Χριστού στον άνθρωπο που αγωνίζεται με την ψυχή και με το σώμα μέσα στον κόσμο για να ζήσει ως μαθητής του. Για αυτό το έλεος του Θεού παρακαλεί ο χριστιανός με την προσευχή, στην καθημερινή πάλη του να αγαπήσει τον άλλο, να γίνει ο πλησίον του εχθρού. Δεν είναι τυχαίο βέβαια που στην «*Ελευθερία του ήθους*» δεν γίνεται πουθενά, σε κανένα σημείο, αναφορά στην προσευχή, ενώ γίνεται πληθωρικά λόγος για λατρευτική σύναξη και λειτουργία. Δεν έχω αμφιβολίες για το λόγο: η προσευχή είναι ύποπτη ατομικότητας.

Αυτή η απόρριψη κάθε έννοιας ατομικότητας θα οδηγήσει τον Γιανναρά και όλο το εν λόγω ρεύμα σκέψης να αναγάγει σε κριτήριο της αλήθειας τον λαό, τον ευλαβή λαό του Θεού.

«*Ο φιλελευθερισμός του κοινωνικού ήθους της Ορθοδοξίας, όπως βιώθηκε στα χρόνια της τουρκοκρατίας, έγκειται σε μια ουσιαστική καταξίωση των λαϊκών αξιών, ως κοινωνικών-λειτουργικών αξιών, στην εφαρμογή μέσα στον κοινωνικό βίο των κριτηρίων της λαϊκής παραδόσεως και της αυθεντικής λαϊκής πνευματικότητος. Ο λαός για την Ορθοδοξία είναι ο θεματοφύλακας της αλήθειας, και κάτι περισσότερο: είναι το σώμα της αλήθειας, η ενσάρκωση της αλήθειας, δεν υπάρχει αλήθεια έξω από το λαό*» (σελ. 163).

Κορυφαία έκφραση αυτού του λαού και της ευλάβειάς του αναγορεύεται το πανηγύρι του χωριού γύρω από τη μνήμη ενός αγίου. Ο Γιανναράς μάλιστα θα φτάσει να κάνει λόγο για «εορτολογικό σοσιαλισμό» (σελ. 164). Αφέλειες. Την εποχή που γράφεται το βιβλίο, ο χριστιανισμός των αγροτικών κοινοτήτων, ένας χριστιανισμός στον οποίο πλεονάζουν τα παγανιστικά στοιχεία, η δεισιδαιμονία, οι προλήψεις, η συμβολική και κοινωνική βία, είναι προ πολλού πεθαμένος στην Ελλάδα. Εκείνο όμως που δεν συνιστά αφέλεια αλλά μπορεί να γίνει εφιάλτης είναι η ιδέα, την οποία ο Γιανναράς και η θεολογία του «*Συνόρου*» παραλαμβάνουν από τους Ρώσους σλαβόφιλους, ότι η αλήθεια ταυτίζεται με το λαό. Η αναγόρευση του λαού σε κριτήριο αλήθειας δεν είναι μόνο θεολογικά άκυρη αλλά είναι και ιδεολογικοπολιτικά επικίνδυνη. Η εξιδανίκευση της λαϊκής ευλάβειας, αυτή η Ορθοδοξία του πανηγυριού, είναι ένα ακόμη παρεπόμενο της αποηθικοποίησης του χριστιανισμού που πρότεινε η θεολογία του «*Συνόρου*» και ο Χρήστος Γιανναράς.

Αυτός ο χριστιανισμός απομακρύνεται από τον βιβλικό άνθρωπο που τοποθετεί διαρκώς τον εαυτό του ενώπιον του Θεού και αναρωτιέται με αγωνία σε κάθε του διάβημα αν ακολουθεί την οδό του Θεού, που προσεύχεται *δίδαξόν με του ποιείν το θέλημά σου*, που ξέρει ότι ο Χριστός είναι ο τηρητής του Νόμου, ο μόνος που τήρησε τον Νόμο στην πληρότητά του (*ουκ ήλθον καταλύσαι, αλλά πληρώσαι* σημαίνει ακριβώς αυτό: να εκπληρώσω) και που ο ίδιος, ως μαθητής του Χριστού, προσπαθεί να πορευτεί στα ίχνη του. Ο Χρ. Γιανναράς, ένας θεολόγος του προσώπου και της σχέσης, που καταδικάζει την ηθική ως απρόσωπο νόμο, παραβλέπει ότι οι εντολές απευθύνονται όλες σε δεύτερο ενικό πρόσωπο, ότι αντηχεί μέσα τους, ανά τους αιώνες, το συ του Θεού προς τον καθέναν από μας, και άρα συγκροτούν με αυτή την κλήση τον άνθρωπο ως υποκείμενο, υποκείμενο ευθύνης. Όλη η Βίβλος, όλος ο ιουδαιο-χριστιανικός μονοθεϊσμός, είναι ακριβώς αυτή η ηθικοποίηση της θρησκείας. Μιλήσαμε αρκετά σε αυτό το συνέδριο για σωτηρία, την οδό πάντως που οδηγεί σε αυτήν την όρισε ο ίδιος ο Χριστός, και η Εκκλησία διαβάζει τα λόγια του στο Ευαγγέλιο της Κυριακής της Απόκρεω (ή της Κρίσεως): είναι η οδός του «επείνασα γαρ και εδώκατέ μοι φαγείν, εδίψησα και εποτίσατέ με, ξένος ήμην και συνηγάγετέ με, γυμνός και περιεβάλετέ με, ησθένησα και επισκέψασθέ με, εν φυλακή ήμην και ήλθετε πρός με» (*Ματθ. 25, 31-46*). Το πρόσωπο του ελάχιστου αδελφού είναι ο τόπος συνάντησης του Χριστού («εφ' όσον εποιήσατε ενί τούτων των αδελφών μου των ελαχίστων, εμοί εποιήσατε» είναι η απάντησή του στην έκπληκτη απορία των δικαίων), ο ένας και μόνος Θεός, ο βασιλεύς του κόσμου, ταυτίζεται με τον τελευταίο από μας, με κάθε ανθρώπινο κουρέλι. Αυτή η συγκλονιστική ηθική και πνευματική πρόταση, η συμπύκνωση πραγματικά όλης της Βίβλου, υποτιμάται από τη θεολογία για την οποία σας μιλάω ως αλτρουισμός, φιλαλληλία ή προσκοπισμός.

Ο χριστιανισμός χωρίς την ακραία ηθική απαίτηση του Ευαγγελίου που φτάνει μέχρι την άρνηση της ίδιας της αυτοσυντήρησης («όστις σε ραπίσει επί την δεξιάο σιαγόνα, στρέψον αυτώ και την άλλην», *Ματθ. 5, 39*) χάνει κάθε ένταση και κάθε σημασία, δεν αξίζει τον κόπο, γίνεται κάτι εύκολο, θολό, συγκεχυμένο, μια ποιητικορητορεία. Τί σημαίνει, επί παραδείγματι, η προέκταση της Ευχαριστίας στην καθημερινή ζωή που προτείνει ο Γιανναράς (σελ. 94); Πώς γίνεται αυτό; Δεν μπόρεσα ποτέ να το καταλάβω. Χωρίς την ευαγγελική ηθική της αγάπης, που δεν είναι ένα συναίσθημα αλλά έμπονη πράξη υπέρ του άλλου («μη αγαπώμεν λόγω μηδέ τη γλώσση, αλλά εν έργω και αληθεία», *Α' Ιω. 3, 18*), τότε μυστήρια, θεία Ευχαριστία, λειτουργία, εικόνες, αρχιτεκτονικές και τα πάντα γίνονται ειδωλολατρία, καθαρή δεισιδαιμονία, ο δε επίσκοπος, για τον οποίο τόση θεολογία αναπτύξαμε την ίδια δεκαετία, δεν είναι ούτε τύπος ούτε τόπος Χριστού, αλλά ο επικεφαλής της διαχείρισης μιας δεισιδαιμονίας.

Η θεολογία την οποία συζητάμε σε αυτό το συνέδριο αναπτύσσεται ακριβώς κατά την περίφημη παγκοσμίως δεκαετία του '60, την δεκαετία της πολιτιστικής επανάστασης, σε όλο τον κόσμο, όσο και στην Ελλάδα. Δίπλα στην «*Επιθεώρηση*

τέχνης» και τις «*Εποχές*» έρχεται να πάρει τη θέση του το «*Σύνορο*». Η *«Ελευθερία του ήθους*» εκδίδεται το 1970. Έχει προηγηθεί ο Μάης του '68. Το βιβλίο μάλιστα στην πρώτη μορφή του γράφεται στα γαλλικά το 1969 και εκδίδεται στη Γαλλία. Πνέει παντού ένα πνεύμα αμφισβήτησης, αντισυμβατικότητας, απελευθέρωσης, απαγόρευσης των απαγορεύσεων. Στο φιλοσοφικό πεδίο η Ηθική θεωρείται προ πολλού τελειωμένη υπόθεση και όσοι εν πάση περιπτώσει εξακολουθούν να διατυπώνουν έναν ηθικό φιλοσοφικό λόγο (π.χ. Λεβινάς) δεν έχουν ακροατήριο. Μέσα σε αυτό το σαρωτικό κλίμα, ο Γιανναράς προσπαθεί να διατυπώσει την Ορθόδοξη θεολογική πρόταση με τρόπο ζωντανό, πειστικό, ελκυστικό και κυρίως, προς τιμήν του, να την διατυπώσει σε συνομιλία με την εποχή του. Η «*Ελευθερία του ήθους*» στην πρώτη —και καλύτερη, όπως προείπα— μορφή της, είναι ο Μάης του '68 στην Ορθόδοξη θεολογία και ηθική. Σήμερα τα πράγματα είναι ολότελα διαφορετικά, όχι μόνο στο κοινωνικοπολιτικό αλλά και στο διανοητικό πεδίο. Η Ηθική έχει επιστρέψει στο κέντρο της φιλοσοφικής συζήτησης. Η νέα θεολογική γενιά πρέπει να θεολογήσει σε συνομιλία με τη δική της εποχή. Το '60 είναι πια μακριά.

(*) *Ο Σταύρος Ζουμπουλάκης γεννήθηκε το 1953 στη Συκιά Λακωνίας. Σπούδασε νομική και φιλολογία στην Αθήνα και φιλοσοφία στο Παρίσι. Δίδαξε πολλά χρόνια στη μέση εκπαίδευση. Από το 1998 διευθύνει το περιοδικό "Νέα Εστία".*